

HAYEK VE POLANYI'NİN İKTİSADİ DÜŞÜNCELERİNİN OLUŞUMUNDA VİYANA VE BUDAPEŞTE ETKİSİ

Ahmet Arif EREN*

Mesut SERT**

Özet

Bu çalışmada filozofların düşüncelerinin yaşadıkları zaman ve mekandan bağımsız olmadığı görüşünden hareketle Hayek ve Polanyi'nin iktisadi düşüncelerinin oluşumu incelenecektir. "Kısa 20. yüzyıl"ı kuşatan karmaşanın ortasında neredeyse aynı zamanda ve aynı coğrafyada yaşayan bu iki düşünürün görüşlerinin ve ideolojilerinin, yaşadıkları mekândaki (Budapeşte vs. Viyana) ve onları kuşatan kültürel çevredeki farklılıklara bağlı olarak şekillendiği iddia edilmektedir.

***Anahtar Kelimeler:** Hayek, Polanyi, Viyana, Budapeşte, Galileo Çevresi, Von Mises.*

Vienna and Budapest Effect on the Formation of Hayek and Polanyi's Economic Thoughts

Abstract

In this article, the formation of Hayek and Polanyi's economic thoughts will be discussed on the basis of the argument which states that "thoughts of the philosophers could not be isolated from time and place where they lived". Put differently, it is claimed that the ideas and the ideologies of Hayek and Polanyi, who lived amidst the turmoil surrounding the "short twentieth century" at nearly the same time and the same geography, were formed according to the discrepancies in the places where they live (budapest vs. vienna) and the cultural climate that surrounds them.

Key Words: Hayek, Polanyi, Vienna, Budapest, Galileo Circle, Von Mises

* Arş.Gör., Gazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

** Arş.Gör., Gazi Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı

*Filozoflar yerden mantar gibi bitmezler.
Onlar yaşadıkları çağın ve toplumun ürünüdürler.
K. Marx*

Giriş

Tarih metodolojisi açısından bakıldığında Marx'ın yukarıdaki sözleri *relativist* bir yaklaşımı temsil eder ve düşüncenin oluşumunda içinde yaşanılan toplumsal, tarihsel ve kültürel koşulların önemli olduğunu ima eder. Ancak bu yaklaşım düşüncenin oluşumunun deterministik bir sunumu değildir. Tersine düşüncenin toplumsal, tarihsel ve kültürel koşullardan etkilenmekle birlikte onu belirleyen tek bir öge olmadığının savunulmasıdır.

Hayek ve Polanyi söz konusu olduğunda bu durum daha açık bir şekilde görülür. Her ikisi de “kısa 20. yy”ın “felafet çağını” yaşamış, iki Büyük Dünya Savaşına, Ekim Devrimine ve 1929 Bunalımına tanıklık etmişlerdir. Faşizm karşıtlığı noktasında aralarında bir ortaklık kurulabilse de bu olguyu açıklama biçimleri ve ulaştıkları sonuçlar farklıdır. Hayek Avrupa'nın geleceğinin büyük oranda Almanya'ya ne olacağına göre karar verileceğini ileri sürer ve “...Bizim çabalarımız en azından Almanya'yı Avrupa Uygarlığının üzerinde inşa edildiği değerlere yönlendirerek onu geri kazanmaya yönelik olmalıdır” der (Hayek, 1992a: 201). Buna karşın Polanyi Almanya'yı Avrupa uygarlığının üzerinde inşa edildiği değerlere yönlendirmek yerine dünyada esen faşizm rüzgârının kaynağını araştırır ve “Almanya'nın faşizmini anlamak için Ricardo İngiltere'sine dönmek gerek” tiğini ileri sürer (Polanyi:1944:30).

Piyasaya bakışlarında bu farklılık zirve yapar. Hayek'e göre piyasa kendiliğinden bir düzen iken Polanyi'de piyasa doğrudan müdahaleler ile yaratılmıştır/kurulmuştur. Bütün düşüncelerini biçimlendiren bu farklılık aynı toplumsal tehlikeleri farklı mekân ve toplumsal çevrelerde yaşamış olmalarıyla ilgili görünmektedir. Aynı imparatorluğun sınırları içinde doğmuş olmalarına karşın yetiştikleri ortam ve şehirler onların düşüncelerinin oluşumunda etkili olmuştur. Bu açıdan bakıldığında onların düşünceleri arasındaki farklılık bir yönüyle de Avusturya ve Macaristan arasındaki ayrım anlamına gelir. Benzer ayrım onların yetiştiği ve formasyonlarını tamamladıkları şehirler açısından bakıldığında ise Viyana ve Budapeşte arasındaki ayrımla da ilgili görünmektedir.

Çalışmada ilk olarak Avusturya-Macaristan imparatorluğunun kısa bir tarihi incelendikten sonra yüzyıl sonrası Viyana ve Budapeşte'sinin Hayek ve Polanyi'nin

düşüncelerinin oluşumundaki etkileri üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. 1867'den 1918'e: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi

Avusturya Macaristan imparatorluğu 1867'de kurulmuş olmakla birlikte Habsburg Hanedanlığının tarihi daha eskilere dayanır. 11. yy'dan itibaren Avrupa tarihinde etkili olan bu hanedanlık I. Dünya Savaşı sonunda tüm imparatorluklar gibi dağılmış ve bünyesinden çeşitli ulus-devletler çıkmıştır¹. Hayek ve Polanyi düşünsel gelişmelerini tam da bu yılların Habsburg imparatorluğunun iki parçası, Avusturya ve Macaristan'da tamamlamışlardır.

1867 uzlaşısı ile Habsburg monarşisinin toprakları anayasal olarak dualistik bir yapıya kavuşmuştur. Avusturya ve Macaristan'ın iki eşit devlet olarak kabul edildiği dualistik anayasa üstten bir zorlamaya dayanması yanı sıra gerçekte oligarşik bir özellik taşımaktadır ve toplumsal temeli oldukça dardır. Franz Joseph'in başında olduğu imparatorluğun politikaları temelde Alman ve Macar olmayan ulusların baskılanmasına ve hoşgörüsüzlüğüne dayanmaktaydı (Gluck, 1991: 48-49).

Uzlaşım genel olarak iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde birbirine bağımlı bir devletler birlikteliği yaratmıştır. İki bağımsız devlet konfederasyonda olduğu gibi tam olarak egemen olmadığı gibi federasyonda olduğu gibi üzerlerinde tek bir devlet de yoktu. Monarşinin iki yanı ordu, dış ilişkiler ve bunların finansmanı haricinde birbirinden bağımsızdı. İki tarafın Franz Joseph'e sorumlu olan kendi başbakanları vardı. Uzlaşımın arkasındaki temel görüş iki bağımsız devletin gerçek bir birlik altında birleşmesiydi (Mason, 1997: 7).

Taraflar arasındaki farklılıkların büyük olduğu bütün birleşmelerde olduğu gibi bu birleşmenin de kolaylıkla kabul gördüğü söylenemez. "Avusturya için Macaristan'ı bir anda eşit bir ortak olarak kabul etmek kolay olmamış"tır (Mason, 1997: 7). Birleşme öncesi Viyana'nın durumunun Budapeşte ile karşılaştırıldığında her açıdan daha iyi olduğu dikkate alındığında birliğin basitçe Macarların lehine olduğunu söylemek mümkün görünmektedir². Bu ise Avusturyalıların Macaristan'ı

¹Avusturya- Macaristan imparatorluğunun dağılması sonucu aralarında Slav kökenli olan Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın da bulunduğu altı farklı ulus-devlet ortaya çıkmıştır.

² Macaristan'a birleşme sonrasında yapılan yoğun demiryolu yatırımları bunun önemli bir kanıtı olarak görülebilir. Zira demiryolu o dönem açısından bakıldığında aynı zamanda sermayenin de bölgeye gelmesi anlamına gelmektedir. Bu ise doğaldır ki doğumla gelen aristokrasi ile sermaye zenginleri, bir başka deyişle burjuvalar arasındaki gerilimin artmasını beraberinde getirmiştir. Bu konuda (Berenger, 1994)'e bakılabilir.

her zaman kendilerinde bir yük olarak görmelerinin nedenini açıklar. Dönemin Viyanası o denli çekim merkezidir ki Macar yönetici elitleri dahi burada veya Paris'te yaşamayı seçerler³. Önemli devlet işleri dışında bir de av sezonlarında Macaristan'a gelirler. Birleşmenin şekli de bu konuda bize ipucu vermektedir. Gerçekte birleşme, Viyana hükümetinin Macar devlet haklarını kabul etmesiyle gerçekleşmiştir ve birleşme asıl olarak "Macaristan'ın yönetici elitleri ile Habsburg hanedanlığı arasındaki bir uzlaşıdır" (Held, 1971: 1).

Avusturyalıların birleşmenin Macarlar lehine olduğuna yönelik ön yargısı imparatorluğun dağılmasına kadar devam etmiştir. Ancak bu konuda Macar tarihçilerin bahsettiği karşılıklı yarar görüşü akla daha yakın görünmektedir. Örneğin Deak "Bizim varlığımız nasıl Avusturya için gerekliyse onların varlığı da bizim için gerekli"dir der (Aktaran: Mason, 1997: 7). Dış politika açısından baktığımızda bu gereklilik imparatorluğun Macaristan olmadan Balkanlarda Rusya'ya karşı durmasının söz konusu olamamasında kendini gösterir. Ekonomik açıdan ise birleşme bir yönüyle tekstil-hububat evliliği olarak da görülebilir ve bundan aslında "...iktisadi olarak Avusturya da Macaristan da kazançlı çıkmıştır." (Sked, 1989: 202). Macar tahılının dışsatımı yoluyla Avusturya'nın ithalatını finanse edebilmesi yanı sıra Macaristan'ın Avusturya sermayesi için bir pazar olması gerçeği de bu karışıklı yarar görüşünü desteklemektedir. Genel olarak bakıldığında Avusturya sanayiye temsil ederken Macaristan tarımı temsil etmektedir

Siyasi olarak bakıldığında Macaristan'da yönetici elitin önemli bir kesimini toprak soyluları (gentry) oluşturmaktadır. Bu toprak soyluları kendilerini gerçek ulus yani Macar olarak görmekte ve bu yaklaşımları onların gelecekte takınacakları muhafazakar tavrın ilk nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra zaman içinde siyasal etkileri yanı sıra refah düzeylerini de kaybetmeleri onları, sahip oldukları kurumlardaki statükoyu korumaya yöneltmiştir. Siyasal etkilerini kaybetmeleri Habsburg bürokrasisinin Viyana'da yerleşik olması yanı sıra yeni yükselen burjuvazinin güç kazanmasıyla da ilgili görünmektedir. Bütün bunların doğal bir sonucu olarak soylular 19. yy sonlarında toplumsal reform ve daha demokratik bir toplum yönündeki girişimlerin karşısında olmuşlar ve reformcuları birer yabancı (aliens) olarak görmüşlerdir (Held, 1971: 2-3).

Orta sınıf veya burjuvazi ise Macaristan'da 20. yy başlarında belirgin bir ağırlık kazanmaya başlamıştır. 19. yy ortalarına kadar yükselen orta sınıf büyük ölçüde Alman ve Yahudi tüccarlardan oluşurken 20. yy başlarına gelindiğinde bu yapı büyük ölçüde değişmiş ve ikinci ve üçüncü kuşak yabancılardan asimilasyonu söz konusu olmuştur. Evlilikler ve asimilasyon sonucu bu sınıfın üyeleri genel

³ Macaristan'ın ilk cumhurbaşkanı olacak olan Kont Karolyi bu durumun istisnasıdır.

olarak toprak soylularının değerlerini kabul etmiş ve bazıları toprak soyluları ile birlikte şehir ve ilçe yönetimlerinde önemli görevler alırken geri kalanları bankacılık ve toptan ticaretle uğraşmışlardır. Bu çeşitlilik onların siyasal ve ekonomik çıkarlarının farklı olmasına yol açsa da bütün olarak orta sınıfın toplumsal reform konusunda ilgisinin az olduğu söylenebilir. Çoğunlukla toprak soyluları ile birlikte hareket etmişlerdir. Sadece eğitim alanında burjuvazi ileri bir konumda yer almış ve çocuklarını çoğunlukla önce gymnasium'a (lise) ardından üniversiteye göndermişlerdir (Held, 1971: 5).

Macaristan'ın önemli özelliklerinden bir diğeri de etnik kimlik temelli çatışmanın Habsburg monarşisinin diğer kanadına göre daha baskın olmasıdır. Özellikle Romenler, Hırvatlar, Sırlar ve Slovenler etkilidir ve genel olarak Macar olanlar ve olmayanlar arasında bir gerilim vardır. Yüzyıl sonunda etkisi artmakla birlikte bu etnik gerilim veya bir başka ifadeyle ulusal sorun aslında Habsburg monarşisinin kuruluşundan itibaren var olan bir sorundur. Liberal dönem olarak adlandırılan 1867-1873⁴ döneminin iktisadi büyümesi bu sorunu sadece geçici bir süre ertelemiş görünmektedir.

Gerçekte 1867-1890 dönemi Avusturya Macaristan imparatorluğu bütününde kısmi bir liberalizm dönemidir. “Temel sivil özgürlükleri garanti altına almak ve ekonomideki modernizasyonu desteklemek” (Gluck, 1991: 49) dönemin liberal hükümetlerinin yaptığı reformların yöneldiği temel alanlardır⁵.

1890'lar ise Macaristan'da laissez faire kapitalizminin terk edildiği ve toplumda anti-kapitalist ve anti-semitist rüzgârların estiği yeni bir dönemi ifade eder. Bu yıllar aynı zamanda ulusal sorunun artan baskısı yanı sıra Macaristan'da yeni bir reformcu kuşağın da canlanmaya başladığı yıllar olmuştur. Toplumda hâkim olan bağnazlık ve ön yargıyla savaşıyor ve kendileri ve çocukları için daha yaşanılır bir Macaristan kurma amacındaki bu kuşak aynı zamanda Lukacs ve Polanyi

⁴1879 seçimleri sonucu Tisza hükümetinin kuruluşu liberal dönemin sonu olarak görülür. Tisza'nın Ulusalçı Partisi (National Party of Work) temel olarak 1867 Uzlaşısının korunması ve uzlaşıda Macarlar lehine reformlar yapılmasına karşıdır. Bunun gerisinde ise temsil ettiği toplumsal kesimlerin özellikle Yahudilerden oluşan büyük iş çevreleri olması yatar. Merkantilist cephe olarak da adlandırabileceğimiz bu kesim Avusturya ile birlikte yanalar. Bunların karşısında ise vatansever bir cephe bulunur ve bu cephe esas olarak tarımsal kesimin çıkarlarını savunur, teorik olarak ise monarşinin diğer yarısıyla birliğe karşıdır. Bu konudaki ayrıntılar için (Deak, 1971)'e bakılabilir.

⁵ Bu çevrede Macaristan'da 1867'de ilk defa basın yayın, ifade, örgütlenme ve dinsel özgürlükler garanti altına alınmıştır. 1870'lerde yargının hükümetin yönetim kanadından ayrılması ile bağımsız yargı garanti altına alınmıştır. Böylece, kanun önünde dinsel, etnik eşitlik tanınmıştır. 1890'larda ise liberal hükümet laik bir yasa geçirerek kilise ve devlet işlerini ayırmıştır. Ekonomi alanında ise demiryollarının genişlemesi, kredi kurumları için yasal ve siyasal ortamın desteklenmesi yanı sıra bebek endüstrilere yönelik doğrudan destekler, sübvansiyon ve vergi istisnaları getirilmiştir. 1890'lara gelindiğinde ekonomi varolan demir ve kömür madenlerinin konsolidasyonu, makine sanayi, tekstil üretimi, küçük elektrik, kimya ve ilaç sanayinin kurulmasını kapsayan ikinci aşamaya gelmiş bulunuyordu (Gluck, 1991: 49-50).

gibilerin de içinde aktif olarak yer aldığı bir kuşağı temsil eder. Bu kuşağın tarihi “Macaristan’da Radikal Partinin kuruluş hikâyesi olmanın yanı sıra işçiler ve öğrencilerin kendi hakları için savaşmaları hikâyesi, kendi kendine eğitim için Galileo Çevresinin kurulması hikâyesi ve I. Dünya Savaşı sonrasında Macaristan’daki devrimci dönemin de tarihidir” (Held, 1971: 7).

Macaristan’ın ikinci kuşak reformcuları diyebileceğimiz bu kuşağın bir önceki liberal dönem reformcularından temel farklılığı, sınıf bilinci ve reel politığe yaptıkları vurgudur. “Birinci kuşak reformcular, Macaristan ekonomik ve siyasal yaşamını, dönemin Avrupa’sında hâkim olan liberal yaklaşım çerçevesinde yeniden düzenlenmeyi amaç edinmişlerdir” (Held, 1971: 8). İki kuşak arasında her ne kadar nedenleri farklı olsa da başarısız olmaları anlamında bir ortaklık vardır. Held, (1971: 8) “Birinci kuşak, toplumdaki tutucu eğilimler ve Habsburg hanedanlığının gücünü olduğundan az tahmin etmesinden buna karşın ikinci kuşak ise söz konusu eğilimleri fazla tahmin etmesinden ötürü başarısız olmuştur” argümanını savunur.

Savaşa bu şartlar altında giren Macaristan savaş sonunda bir dağılmayla karşı karşıya kalmıştır. 1918’de Macaristan cumhuriyetinin kurulmasıyla sonuçlanan gelişmeleri yani Macaristan’ın antik rejiminin yıkılışını, basit bir şekilde, savaşın bir sonucu olarak gören yaklaşımlar karşısında gerçekte savaşın zaten var olan çözülmeyi hızlandırdığı şeklinde, öncülüğünü Ady’nin yaptığı görüş akla daha yakın görünmektedir. Bir başka deyişle “...devrimler doğar, yapılmazlar.” (Vermes, 1971: 31).

Cumhuriyetin kuruluşuyla sonuçlanan 1918 Macar devrimi de bu genel kurala uymaktadır. Ancak diğer siyasi aktörlere rağmen devrimin öncüsünün aristokrat bir Kont olması (Karolyi) ilginç görünmektedir. Gerçi Kont Karolyi ortalama bir aristokrat olmaktan uzaktır⁶ ve devrimin lideri olarak sınıftan ayrılmak, onla bağlarını kesmek zorundadır ve öyle de olmuştur. Karolyi’yi devrimin liderliğine götüren süreç bir yandan da diğer kesimlerin başarısızlığı olmuştur. Bu kesimler içinde özellikle Radikal Parti ve Sosyal Demokratlar başı çekmektedir.

Aslında 20. yy başlarında Macaristan gittikçe genişleyen kuvvetli ve etkileyici bir sol entellüktüel faaliyete de tanık olmuştur. “Mevcudu eleştirme ve gelecekte umutlu anlamında kuvvetli (vigorous), Macar toplumundan yalıtılmışlığı ölçüsünde de etkileyici (pathetic)” (Vermes, 1971: 34) bir faaliyet. Büyük ölçüde

⁶ Zengin bir aileden gelen Karolyi’nin kolej yıllarındaki cep harçlığı yaklaşık dönemin başbakanının aylık gelirine eşit düzeydedir. Ayrıca ailesi anti-Habsburg bir gelenekten gelmektedir. Örneğin amcası laissez faire tarzı kapitalizmden nefret eden ayrıca Marx okuyan bir kişidir. Aynı zamanda Macaristan’da ilk kooperatifçilik hareketini başlatandır.

*Radikal Parti*⁷'nin de kurucuları arasında yer alan küçük bir kesim söz konusudur aslında. 20. Yüzyıl ve *Batı* isimli dergi, *Dünya* isimli gazete çevrelerinde toplanan aynı zaman *Sociological Society* ve *Galileo Circle* gibi derneklerde de yer alan bu insanlar birbirleriyle tartışan, daha ziyade birbiri için yazan ve başarabildikleri ölçüde ülkenin yankısı, sesi olmaya çalışan insanlardır. Ancak ne yazık ki bunu başarabildikleri söylenemez. Örneğin *Radikal Partinin* de kurucuları arasında yer alan Jaszi entelektüel bir kişilik olduğundan rakiplerince Macaristan gerçekliğinden uzak olmakla suçlanır. Macar gerçekliğini hızlı hareket ve başarı olarak ele aldığımızda bu eleştiri haklı görünmektedir (Vermes, 1971: 34).

Dönemin diğer aktörü olan *Sosyal Demokrat Parti* ise popüler programı olan tek partidir. Macar sosyal demokratları genel olarak Almanya ve Avusturya ile paralel bir şekilde Ortodoks Marksist geleneği izler. Onlar da köylüleri kendi kişisel toprak mülkiyeti davalarını güden ve bu alanda başarı isteyen bir grup olarak görür ve onlara tepeden bakarlar. Ayrıca onların güvenilmezler listesinde ulusal azınlıklar da yer alır (Vermes, 1971: 35).

Savaş karşısında Sosyal Demokratlar, Radikal Parti ve Karolyi'nin partisinin oluşturduğu Ulusal Konsey içinde Karolyi'nin ön plana çıkmasına ilişkin bir Macar atasözü oldukça açıklayıcı görünmektedir. “kontlar olmadan devrim imkânsızdır” (Vermes, 1971: 32). Bunun yanı sıra onun dış politika konusundaki başarısı, komşu ülkelerle iyi ilişkiler yürütecek tek kişi olarak görülmesi de bu süreçte etkili olmuştur. 16 Kasım 1918'de ilan edilen Cumhuriyetin⁸ ilk cumhurbaşkanlığı görevi de Karolyi'ye verilmiştir.

Karolyi'nin ateşkes sürecinde yaşadığı başarısızlıklar yanı sıra savaş sonrası Macaristan'ının yıkıntılarının beraberinde getirdiği zor siyasal ve ekonomik koşullar Macar halkı nezdinde onun desteğini yitirmesine neden olmuştur. Bu karmaşa içerisinde bir yandan aşırı sağ yükselirken diğer yandan yeni kurulmuş olan görece genç *Macaristan Komünist Partisi*⁹ de toplumsal tabanını genişletmeye başlamıştır.

Karolyi rejimini özel mülkiyeti ortadan kaldırmamış olmakla birlikte eski tarz kapitalizmin sürdürülmesinin de mümkün olmadığı görüşündedir. Komünistler ise burjuva demokratik devriminin bir sonucu olarak gördükleri Karolyi rejimini Sovyet tarzı bir cumhuriyete dönüştürmek amacındaydılar. Bu amacı 1919

⁷ Partinin açık adı Ulusal Burjuva Radikal Parti'dir (National Bourgeois Radical Party)

⁸ Halk devrimi ellerinde krizantemler sallayarak karşılamış ve krizantemler devrimin sembolü olmuştur. Bu ise 20.yy sonlarındaki güller devrimini çağrıştırır niteliktedir.

⁹ Macaristan Komünist Partisi 20 Kasım 1918'de Bela Kun liderliğinde kurulmuş ve kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra sosyalist devrimi gerçekleştirmiştir.

Ekim’inde Karolyi’nin istifasıyla kansız bir şekilde proletarya diktatörlüğüne geçişle sağlamışlardır.

Dağılan imparatorluğun Avusturya kanadında ise daha farklı gelişmeler yaşanmıştır. Macaristan’daki Karolyi önderliğindeki cumhuriyetle hemen hemen aynı tarihte Avusturya parlamentosu da cumhuriyet ilan etmiştir¹⁰. Coğrafi yakınlığın yanı sıra siyasal ve kültürel yakınlığın da bir uzantısı olarak, kurulan devlet Alman-Avusturya devleti olarak adlandırılmış ve sınırlarının Habsburg topraklarının Almanca konuşan kesimlerini kapsadığı ilan edilmiştir¹¹. Nitelik itibariyle demokratik bir cumhuriyet olan bu devletin ayrıca Alman Cumhuriyetinin tamamlayıcı bir parçası olduğu da belirtilmiştir.

Cumhuriyetin ilk kabinesi sosyalist ağırlıklı bir koalisyonudur ve dışişleri bakanlığına dönemin sosyal demokratlarının sol kanadından Otto Bauer getirilmiştir. Yeni cumhuriyet savaş sonrasının büyük yıkıntısı ve bunun beraberinde getirdiği toplumsal huzursuzluk ortamında doğmuştur. Buna 1919’da Macaristan’da kurulan Sovyet Cumhuriyeti de eklenince cumhuriyetin tüm çabası Avusturya’yı Sovyet tarzı bir sosyalizmden korumaya yönelmiştir¹². Bu çaba aynı zamanda öncülüğünü Bauer ve Adler gibilerin yaptığı Austro-Marksizm geleneğinin kurulması anlamına da gelir.

Avusturya Cumhuriyetinde 1919’da Avusturya Komünist Partisi bir sorun olmaktan çıkmasına karşın bu kez bir başka sorun baş göstermiştir. Bu kez eyaletler sisteminin yarattığı sorun beraberinde bazı eyaletleri kopma noktasına getirmiştir. Eşitsiz gelişme, başkent Viyana’nın sanayileşmiş olmasına karşın diğer eyalet ve bölgelerde tarımsal yapıların hâkim olması yanı sıra başkentteki sosyalist iktidara karşın eyaletlerin tutucu ve Katolik geleneğe sıkı sıkıya bağlı olmaları bunda etkindir. Bir simge olarak dahi olsa eyaletleri bir arada tutan imparatorluğun ortadan kalkması adeta bir iktidar boşluğu yaratmıştır¹³.

Bu boşluğu doldurmaya aday siyasal aktörler ise başta Sosyal Demokratlar olmak üzere Hristiyan Sosyal Parti ve Alman Milliyetçileriydi. Sosyal Demokratlar ülke nüfusunun üçte birini barındıran Viyana’da en etkin partidir. Buna karşın Hristiyan Sosyal Parti’nin tabanını ise Katolik köylüler ile subaylar, toprak sahipleri ve işadamları oluşturuyordu. İşçi ve köylülere karşı olan kentli orta sınıflar ise kendilerini Alman Milliyetçilerinde ifade ediyordu. Dönem boyunca bir eğilim

¹⁰ Avusturya’da cumhuriyetin kuruluşu Macaristan’dan daha erken bir tarihte 30 Ekim 1918’de gerçekleşir.

¹¹ Yeni devletin kuruluşunu ilan eden parlamentoda 210 Alman temsilcinin bulunması manidardır.

¹² Bu dönemde Sosyal Demokratların kurduğu Halk Bekçileri (Volkswehr) komünistlerin düzenlediği iki hükümet darbesi girişimini engellemiştir.

¹³ Bu süreçte örneğin Vorarlberg İsviçre’ye katılma kararı alırken Tirol de ayrılma isteklerini belirtmişti.

olarak Sosyal Demokratlar'ın gücü azalmasına karşın Hristiyan Sosyal Parti'nin gücünü giderek artırdığı söylenebilir.

1919 kurucu meclis seçimleri sonucu oluşan parlamento yeni bir anayasa hazırlayarak¹⁴ eyaletler sistemindeki sorunları gidermeye çalışmıştır. Eyaletlere çeşitli federal haklar tanınarak onların ayrılıkçı düşünceleri bastırılmaya çalışılmıştır. Bu düzenlemeyle eyalet düzeyine yükseltile Viyana 1934'e kadar "Kızıl Viyana" olarak muhafazakâr partilerin denetimindeki federal hükümete karşın özerk yönetim yapısını koruyabilmiştir. Zira 1920 seçimleriyle birlikte Hristiyan Sosyal Parti değişmez bir biçimde federal iktidara yerleşmiştir¹⁵. Bu tarihten itibaren Sosyal Demokratlar bir daha iktidara gelmemek üzere muhalefete düşmüşlerdi.

1930 seçimlerinde Sosyal Demokratlar en çok sandalyeye sahip parti olsalar da¹⁶ 1929 Büyük Bunalımının etkisiyle hükümet olmak istememişlerdir. Krizin derinleştiği koşullarda 1931'de Avusturya'nın en büyük finans kuruluşu Creditanstalt'ın iflas etmesiyle birlikte, Avusturya maliyesi ve ekonomisi çökme tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti ve yeni bir seçim artık kaçınılmaz olmuştu. Seçim ayrıca Alman Nazilerinden destek alan Avusturya'daki Naziler tarafından yoğun bir istekle karşılanıyordu. Çünkü 1932 eyalet seçimlerinde oylarını oldukça artırmışlardı. Sosyal demokratlar ise parlamento çoğunluğunu ele geçirme umuduyla seçimleri desteklemekteydi. Aynı dönemde Almanya'da Hitler başa geçmişti ve Avusturya'da da buna paralel gelişmeler yaşanmaktadır. Dollfuss'un otoriter yönetiminin Nazi yanlısı bir darbeye yıkılması ve sonrasında Dollfuss'un iktidarı ele geçirmeye yönelik çeşitli girişimleri ve nihayetinde II. Dünya Savaşı sonrası Avusturya'da 1945'te II. Cumhuriyetin ilanı ile tekrar demokratik yönde bir sona ulaşmıştır.

Bütün bu süreçler içinde Viyana ayrı bir özellik göstermektedir. Kültürel ve entelektüel ortamın canlılığı yanı sıra dönemin Viyana'sı sosyal Demokratların iktidarda olduğu tek istisna olmanın dışında Seitz, Breitner, Tandier gibi sosyalistlerin önderliğinde gerçekleştirilen işçi konutları, sağlık ve yetişkin eğitimi programlarının başarısıyla bütün Avrupa çapında ün kazanmıştır. Gerek Hayek

¹⁴ Bu kurucu meclisin hazırladığı yeni anayasayla iki meclisli bir yasama organı öngörülmüştür. Her eyaletin nüfusuyla orantılı temsil edildiği Federal Konsey ve genel oy, nispi temsille seçilen Ulusal Konsey. Cumhurbaşkanı her iki konseyin tüm üyelerinin katılımıyla dört yıllığına seçilmesine karşın, federal hükümetin Ulusal Konsey tarafından seçileceği belirtilmiştir.

¹⁵ 1919 seçimlerinde Sosyal Demokratlar 69, Hristiyan Sosyal Parti 63, Alman Milliyetçileri 26 temsilci çıkarmış ve sosyal Demokratlar bir süre daha çoğunluğu elde tutmuşlarsa da 1920 seçimlerinde Hristiyan Sosyal Parti 82, Sosyal Demokratlar 66 ve Alman Milliyetçileri 20 temsilci elde etmiştir.

¹⁶ Sosyal Demokratları, Hristiyan Sosyal Parti 66, Alman Milliyetçiler 19 ve İtalyan modeli bir faşist partiye dönüşmüş olan Heimwehr 8 üyeye izlemiştir.

gerekse Polanyi'nin 1933'e kadar yaşadığı Viyana "Kızıl Viyana"dır. Polanyi 1933'de artan Nazi tehdidi karşısında Viyana'dan ayrılarak İngiltere'ye gider.

2. Budapeşte ve Polanyi'nin Düşüncesinin Gelişimi

1886'da Viyana'da başlayan yaşamı 1964'de Kanada Ontairo'da son bulduğunda Polanyi geride birçok makale ve kitap bırakmıştı. Piyasa üzerine yazdıkları onun ününün kaynağını oluştursa da bu ünün gerisinde Budapeşte'nin veya genel olarak Macaristan'ın bulunduğunu kendisi de kabul eder ve "her ne olduysam onun kökleri buradadır, Macaristan'dadır." der (Aktaran: Gabor, 2006: 296). Benzer görüşe kızı da "babam...elde ettiği tüm başarıları...Macaristan'a borçludur" (Polanyi-Levitt, 1990: 1) diyerek katılır. Yerelden evrensele ve tekrar yerele dönüş Polanyi'nin düşünceleri açısından bakıldığında gerçekleşmiş görünmektedir. Şöyle der: "iyi olarak ne yaptıysam, küçük de olsa dünyaya ne verdiysem buraya [Macaristan'a] dönecektir" (Aktaran: Gabor, 2006: 296).

Polanyi 1886'da Viyana'da altı çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelir. Babası demiryolu mühendisidir ve sıklıkla iş için Budapeşte'ye gitmektedir. Bu seyahatlerinin tamamında ailesini de yanında götürdüğünden daha çocuk yaşlarda hem Viyana hem de Budapeşte Polanyi'nin evi olur. Yaklaşık dört yıl süren bu seyahatler Polanyi'nin babasının çalıştığı şirketin iflas etmesiyle sonlanır ve Polanyi ailesi artık kalıcı olarak Budapeşte'ye yerleşir. Bu ise Polanyi'nin hayatındaki ilk göçtür.

1890'da başlayan Budapeşte günleri 1919'da bir başka göçle sonlandığında Polanyi artık entelektüel birikimini büyük ölçüde tamamlamış ve ileride yapacağı çalışmaların temellerini atmış durumdadır.

Polanyi ailesi varlıklı bir ailedir ve Budapeşte'de yeni üst sınıfların oturduğu bir semte yerleşir. Yahudi kökenli olan aile Budapeşte'ye geldiklerinde Yahudilere yönelik asimilasyonun bir göstergesi sayılabilecek şekilde Pollacsek olan soyadını Polanyi olarak değiştirir. Ancak kendi aralarında ilk soyadını kullanmaya devam ederler¹⁷. Aile, "zenginliği bir servet biriktirmekten ziyade entelektüel sermayelerini artırmak" (Gabor, 2006: 296) olarak görür. Bu yaklaşım dönemin Yahudi burjuva ailelerinin tamamında görülür; çünkü "yüksek kültür... [onlar için] toplumsal pozisyonlarını aşma ve toplumda yüksek başarılarla ulaşmanın bir aracı" dır (Gluck,

¹⁷ Benzer şeyler Polanyi ile aynı kuşak olan Lukacs ailesi için de söylenebilir. Onlar da Löwinger olan soyadlarını Lukacs olarak değiştirmişlerdir (Kadarkay, 1991: 3).

1991: 78). Bu bilinçle hareket eden aile çocuklarını ilkin gymnasiuma (lise) ardından üniversiteye gönderir¹⁸.

Ailenin çocuklarının gelişimine sağladıkları katkı bununla sınırlı kalmaz. Polanyi ailesinin “salonu” da onların gelişiminde ve ileride kuracakları sosyal ilişkilerinde önemli rol oynar. Bir anlamda Polanyi ilk formasyonunu onlardan sağlamıştır. Bu konuda annesinin katkısı yadsınamaz ve aslında Polanyi'nin düşüncelerinin biçimlenişinde, Viyana yıllarında tanışıp evleneceği Ilona'nın devrimci kişiliği ile annesinin Bohem yaşamı ve buna uygun düşünüş biçimi arasındaki gerilim oldukça etkili görünmektedir.

Salonun katılımcıları arasında yer alan Szabo, Jaszi, Vezer ve Lukacs gibilerinden önemli ölçüde etkilense de Polanyi'nin ilk hocaları olarak Szabo ve Kaltschko gösterilebilir¹⁹ (Duczynska-Polanyi, 2006: 306). İlk eğitimini özel hocalardan alan Polanyi İngilizce, Fransızca ve Almanca öğrenir. Formel eğitimi ise Budapeşte üniversitesinin Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakültesinde tamamlar. Hukuk eğitiminde tatmin olmamış ki ardından sanat fakültesine kayıt olur. Ayrıca bu dönemde Mach'ın felsefe ve psikoloji seminerlerini de takip eder.

Polanyi'nin öğrencilik yılları Macaristan'da fikir hareketlerinin canlandığı bir dönemdir aynı zamanda. 1890'larla birlikte sona eren liberal dönem sonrasında Macaristan'da hakim olan tutucu ve şövenist eğilimlere karşı bir kültür hareketi de başlar ve kendini iki temel formda ifade eder. Jaszi'nin editörlüğünü üstlendiği *20. Yüzyıl* (Huzsadi Szazad) dergisi ile Ignatus'un editörlüğünde *Batu* (Nyugat) isimli dergidir. Bu dergiler “batılı görüşlerle zehirlenmiş, sarhoş olmuş genç yazarların yazılarını yayınlıyorlar ve Macar kültür hayatındaki prangaları kırmak istiyorlardı” (Congdon, 1976: 169).

Daha sonra büyük ölçüde Radikal Parti içinde yer alacak olmakla birlikte bu çevre dönemin bir diğer önemli figürü olan Lukacs ve arkadaşlarını da dâhil edecek şekilde daha geniş bir çevre olarak değerlendirilebilir²⁰. “Budapeşte Çevresi” Macaristan'daki tüm ayrıcalıkları ve statükoyu reddetme üzerine kurulu bir topluluktur. Ancak Jaszi'nin öncülüğünü yaptığı ve dolayısıyla Polanyi'nin de dâhil olduğu anlayış ile Lukacs ve çevresinin yaklaşımı arasında ilerideki yaşam akışları ve düşünce biçimleri açısından önemli sayılabilecek farklılıklar da vardır. Bu

¹⁸ Polanyi'nin gittiği lise dönemin Budapeştesinin en ünlülerinden biridir (Trefor Stret Gymnasium) ve okul arkadaşları arasında Kaldor da yer alır.

¹⁹ Bunlar aynı zamanda Polanyi'nin akrabalarıdır. Szabo kuzeni iken Kaltschko halasının kocasıdır ve bir Rus devrim sürgünüdür. Kaltschko'nun Viyana'daki evi aralarında; Radek, Troçki ve Teploy'un da bulunduğu sürgünlerin de uğrak yeridir. (Vezer, 1990: 19).

²⁰ Bu iki çevre arasındaki birliktelik Oskar Jaszi ve Anna Lesznai evliliğinde somutlanmıştır adeta (Gluck, 1991: 85).

konuda Lukacs “ideolojik olarak onların serbest düşünceli pozitivizmine karşıydık” der (Aktaran: Eörsi, 1983: 50). Bu iki çevre arasındaki bir diğer farklılık ise radikallerin bütün olarak modernist ve deneysel kültüre kayıtsız olmaları yanı sıra bohem, korformist olmayan veya toplumsal saygısızlık sayılan eğilimler göstermemeleridir (Gluck, 1991: 85).

Pazar Çevresi²¹ olarak adlandırılan Lukacs ve arkadaşlarından oluşan topluluk ilk gençlik yıllarından itibaren tarz olarak toplumdan ve siyasetten kopuk, daha marjinal bir yaşam benimserler. Temelleri üniversite yıllarında “deneysel, avangard bir tiyatro gurubu olan Thalia’da” (Gluck, 1991: 62) atılan bu birliktelikte toplumdan yalıtılmışlık hissi²² sürekli olarak devam etmiştir. Onların “sosyal marjinalitesi” gelecekteki kültürel ve entelektüel çizgilerinin de temel belirleyicisidir (Gluck, 1991: 69).

Ancak gerek marjinaller gerekse radikallerin paylaştığı ortak noktalardan biri de 20. yy’ın başında artık eski tarz ulusal liberal politikaların sürdürülmesinin imkansız olduğu fikridir. Bu durumda statükoya karşı bir hareket gerekmektedir ve kültürel temelli bir başkaldırı niteliğindeki bu hareketin başında ise Macaristan’ın ünlü şairi Ady yer almaktadır. Polanyi üzerinde önemli etkileri olan Ady’nin temel savunusu, sınıf ayrıcalıklarından ziyade ahlaki ilkelere yönetilen bir toplum kurma yönündedir. Ady’nin ahlaki ilkelere yaptığı vurgu daha sonra Polanyi’nin başkanlığını yürüteceği Galileo Çevresinin de temel amaçlarından biridir.

Hukuk eğitiminin son senesinde Polanyi’yi aktif hareket içine katılmaya zorlayan bir gelişme yaşanır. Okulun önemli hocalarından Pikler hem okul idaresi ve hem de sağcı öğrenciler tarafından istifaya zorlanır. Bunun karşısında başta Polanyi olmak üzere bir grup öğrenci direnir ve adeta Pikler’in “ihtiyaçlar kurumları yaratır” görüşünü destekler şekilde bu muhalif öğrenciler bir birlik oluşturur ve Galileo Çevresi 1918’de bu sayede kurulmuş olur²³. Kurucuları arasında öğrenciler ağırlıklı olmakla birlikte Çevre, öğrenciler yanı sıra çalışanlar ve entelektüelleri de kapsayacak şekilde genişler. Üyeleri arasında Jaszi, Pikler gibi önde gelen Macar düşünürlerin yanı sıra Sombart, Adler gibi Macar olmayan düşünürler de yer alır ve bunlar “Galileoistler” olarak tanınır.

²¹ Pazar çevresi Lukacs, Fülep, Balazs, Mannheim ve Hauser’in Pazar günleri öğleden sonraları toplanıp çeşitli felsefi ve sanatsal konuları tartışmalarıyla başlar. Balazs’nın Buda apartmanındaki dairesinde 1915’de başlayan toplantılar savaşa birlikte kesintiye uğrar (Gluck, 1991: 14).

²² Gluck bu toplumdan yalıtılmışlık hissini normal görür; çünkü dönemin Macaristan’ı hala geri tarımsal koşullar altında yaşayan bir toplumdur (1991: 23).

²³ Çevrenin kuruluşundaki yasal zorluklar nedeniyle Fenyes’in Macar Özgür Düşünürler Birliği altında bir birlik oluştururlar. Çünkü dönemin Macaristan’ında öğrencilerin dernek kurmaları yasaktır. 256 kurucu üye ilk başkan olarak Polanyi’yi seçer.

Galileo çevresinin amacı bilimsel dünya görüşünü savunmak ve yaymaktır. Doğrudan bir siyasi bir amacı olmamakla birlikte zihinlerinin gerisinde Macar toplumunun ahlaki yeniden canlanmasına hizmet etmek yer alır. Bunu ise eğitimle sağlayacaklarını düşünürler. Çevre adeta cehalete savaş açmıştır. Bu konuda Polanyi derneklerdeki bir konuşmasında şöyle der: "...ben değişirsem her şey değişecektir. Ben birazcık değişirsem, benim dünyamda değişmiş olur ve eğer herkes değişirse tüm dünya değişir" (Aktaran: Gabor, 2006: 300). Değişmek için ise bir kimse sürekli öğrenmeli ve değişime katkı sağlamak için diğerlerine öğretmelidir. Bu eğitim faaliyeti kendini üyeler arasındaki tartışmalar yanı sıra dışarıya verdikleri derslerde de gösterir. Örneğin Polanyi öğrencilik yıllarında seminerlerini takip ettiği Mach'ın kitabının ilk üç bölümünü Galileo Çevresi kitaplığı için çevirmekle kalmamış savaş başlayana kadar onun görüşleri konusunda dersler de vermiştir²⁴.

Temellerini Galileo Çevresi yıllarında attığı eğitim konusu Polanyi'nin yaşamında oldukça önemlidir. 1945'te *Leeds Weekly Citizen*'de "yaşamımın kırk yılını - on yılı bu ülkede olmak üzere- işçi eğitimleri hareketinde geçirdim. Marksist yaklaşımı da kapsayacak şekilde sosyal bilimler çalışmalarına kendimi adanmıştım..." diye yazar (Aktaran: Mendell, 1994: 25). Eğitim faaliyetine 1919'dan 1933'e kadar Viyana'da da devam eder ve İşçi Üniversitesi'nde dersler verir. Sonrasında İngiltere'deki on üç yıllık yaşamında Londra Üniversitesi, Oxford ve İşçi Eğitimi Birliği (Workers Education Association) de dahil olmak üzere ders vermeye devam eder. Onun bu dönem içinde İktisat Tarihi dersleri Jaszi'ye yazdığı mektuba göre *Büyük Dönüşüm*'ün temelini, oluşturmuştur (Mendell, 1994: 26).

Polanyi'den yayılıp tüm çevreye hâkim olan bir diğer yaklaşım da onların ahlaki yaşama yaptıkları vurgudur. Galileo Çevresinin başkan yardımcısı Koracyh şöyle der: "[onda] ...ahlaki dürüstlük, onur ve samimiyeti vardır" (Aktaran: Gabor, 2006: 295). Ahlaki hayatın temelinde ise bireysel sorumluluk yer almaktadır. Çevre'nin soruna birey düzeyinden yaklaşıyor olmasında da gözlenen bu görüş Polanyi'nin özellikle Ady'den etkilendiği nokta olarak değerlendirilebilir. Bu düşünce aynı zamanda onun Marksizmle macerası açısından da önemlidir. Polanyi Marksizmin tarihsel belirlemeciliğine (tarihsel materyalizm) karşı bu, ahlaki olarak hareketlerden sorumluluk ilkesini savunur. Marksizmdeki sorunun insanlık tarihini iktisadi faktörlerin otomatik işlemesi olarak görmesinde yattığını ileri sürer. Bunun bir sonucu olarak işçi hareketinin sadece kapitalizme saldırı ile sınırlı kaldığını ve rakip çıkarlar arasındaki bu savaşın, ticari rekabetin bir sonucu olarak ortaya

²⁴ Mach'ta Polanyi'yi etkileyen nokta metafizik karşısına bilimi koymasıdır ki bu, çevrenin temel amacıdır da örtüşür.

çıkıldığını düşünmektedir. Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm*'de ileri sürdüğü görüşler bu yaklaşımın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

1912 yılı Polanyi'nin yaşamında önemli bir dönüm noktasını oluşturur. Kanlı Perşembe'den²⁵ sonra demokrasiye ulaşmak için değişim güçlerinin siyasi olarak organize edilmesine karşı şüpheleri ortadan kalkar. Toplumu dönüştürmek için insanlar ahlaki hedefler koymalı ve buna ulaşmak için politik araçlar kullanmalı görüşünü dile getirir ve bu bağlamda Jazsi'nin bağımsız radikal bir parti kurma teklifini kabul eder. Jazsi ile birlikte *Radikal Parti'nin* mimarları arasında yer alır ve 1914'te resmi olarak partiyi kurarlar. *Radikal Parti'nin* amacı temel reformlar aracılığıyla yeni Macaristan'ın gerçekleşmesidir. Reformlar dönemin hâkim sorunları olan toprak ve ulus sorunlarını çözmeye yöneliktir. Toprak konusunda latifundia'ların kaldırılarak küçük mülklerin, üzerinde çalışan köylülere özel mülkiyet temelinde verilmesini önerirlerken; ulus sorunun otonom devletler ile çözülebileceği görüşünü ileri sürerler (Congdon, 1976: 177).

Radikal Parti'de yer alması her ne kadar onun sosyalist kişiliğiyle çelişir görünse de Polanyi kendi sosyalizm anlayışını daha o yıllarda ortaya koyar. Ona göre “radikalizm demokrasi temelinden uzaklaşmamalıdır. Bizim için demokrasi kurallar sistemi değil ideal yaşam biçimidir. Proleterya diktatörlüğünü kabul edemeyeceğimiz gibi yönetici sınıf diktatörlüğünü de kabul edemeyiz” der (Aktaran: Litvan, 1990: 33).

Savaş sonrasının siyasi çalkantıları sonucu gerçekleşen 1918 devrimi sonrasında kurulan Cumhuriyet rejimini destekler ve açıkça kendi rejimi olarak değerlendirir. Buna karşın hükümette aktif rol almaması hastalığı ile ilişkilendirilebilir.

1919 hem Polanyi'nin görüşlerinin oluşumunda hem de Macar tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturur. Macaristan'da komünistler işbaşına gelir. “Yüzyılın organik dönüşümüyle birlikte Macaristan birbirini takip eden diktatörlük, ütopyacı çözümler ve üçüncü yol ideolojileri ve teorilerine yol vermiştir. Demokratik bir Macaristan isteyenler kenara (periphery) itilmişlerdi ve gerçekten iç ya da dış göçe zorlanmışlardı” (Gyurgyak, 2006: 319). Polanyi de bu durumdan etkilenerek Viyana'ya göç eder.

Tüm entelektüel birikimini ve arkadaşlıklarını bırakarak Viyana'ya gitmek Polanyi açısından hiç kolay olmasa da Viyana'daki sürgününün ilk yıllarında Polanyi'nin görüşünde üç önemli değişim gözlenir. Siyasal angajmandan uzaklaşma,

²⁵ Kanlı Perşembe 23 Mayıs 1912'de Sosyal Demokrat Parti'nin oy hakkının tam kullanımını sağlamak için başlattığı genel grevin Parlamento önünde kanla bastırıldığı gündür.

Macar siyasetinden uzaklaşma ve liberal-demokratik ideallerden uzaklaşma (Litvan, 1990: 34). Bunda Ilona ile tanışması yanı sıra 1920'lerin Kızıl Viyanası da etkili olmuştur.

Viyana yıllarında Jaszi ile ilişkileri önemlidir. Entelektüel paylaşım yanı sıra Viyana'da iş bulmasına da Jaszi yardım eder. Polanyi, Jaszi'nin ağırbaşlı, teorik ve pratik Bolşevizm karşıtlığından etkilenir. Birbirlerinin görüşlerini karşılıklı olarak anlıyor olsalar da farklı bakışları onları birbirlerinden tamamen ayrı dünyalara sevk etmiştir ve Polanyi'nin bu yeni yolu onu *Büyük Dönüşüm*e götürür. Jaszi'ye yazdığı mektupta aralarındaki farklılığı vurgularken gelecekteki çalışmasının ipuçlarını da verir: "Sen genel koşullar ve ilkelerle ilgilenirken ben dönüşüm süreciyle ve onun somut anlamıyla ilgileniyorum" (Aktaran: Gyurgyak, 2006: 319). Polanyi'nin ilgisi artık büyük ölçüde toplum gerçekliği, toplumla insan arasındaki çözülmez bağlar, toplum üzerindeki tüm faaliyetlerin etkileri ve toplumun buna yönelik tepkileri üzerinedir.

Ilona 1921'i Polanyi'nin hayatında yeni bir dönüşüm olarak yazar. Dünyadaki yeni olayları değerlendirmek için eski ideolojilerin yeterli ve elverişli olmadığı görüşünden hareketle yeni ideolojiler oluşturulması gerektiğini ileri sürer. "Doğrudan ve kurucu" sosyalizm kavramını hazırlamanın en acil görevleri olduğunu yazar Jaszi'ye. 1921-1924 arasında bu sorunlar üzerine odaklanır. Polanyi bu dönemde Tolstoy, Spengler ve Rudolph Steiner'den bir süreliğine yine etkilenmiştir. Bu etkilerin birleşiminin sosyalizmi yeniden yorumlamak temellerine hizmet edecek yeni bir teori yaratacağını düşünür.

İnanılan ve inanılmayan politikalar arasında ayrım yapan çalışması bu dönemin bir ürünüdür ve esas olarak Sovyet tarzı sosyalizmin sorunlarını ortaya koyar. İnanılmayan politikalar amacına insanları değiştirmeden ulaşmak arzusunadır. Marksizmi de bu çerçevede değerlendiren Polanyi'ye göre bu tip politikalarda²⁶ sorun insan doğasının değişmezliğini veri almalarıdır. Bunun karşısına Polanyi inanılan politikayı koyar ve desteklediği de budur. Politikaya inanmak ona göre insan doğasının değiştirilebilirliğine inanmaktır. Bu çerçevede Polanyi Lonca (guild) sosyalizmi ile liberal sosyalizme inanır. Onun sosyalizmi ne geleneksel Avrupa Sosyal Demokrasisi ne de merkezi komünist planlanmadır. Avrupa sosyalist geleneğinde üçüncü akımı temsil eder. Yani popülist, sendikalist, anarşizm benzeri (quasi-anarşizm) ve korporatisttir. Öncüleri veya kahramanları 19. yy sonu 20. yy başı Rus devrimcileri yanı sıra Owen ve İngiliz Guild sosyalizmidir. Otto Bauer'ın "demokratik işlevsel sosyalizm"inden de büyük ölçüde etkilenir (Polanyi-Levitt, 1994: 115).

²⁶ Polanyi'ye göre inanılmayan politikaların diğer tipi tepkicidir.

Bolşevizme karşı demokratik sosyalizme olan inancında Kızıl Viyana'nın da etkisi olmuştur hiç kuşkusuz. Viyana deneyimiyle demokratik bir sosyalizmin doğmakta olduğuna inanır. Polanyi'nin Viyana yılları 1933'de sonlandığında geride çeşitli konularda yazılmış önemli makaleleri vardır.

3. Viyana ve Hayek'in Düşüncesinin Oluşumu:

Savaş sonrası Viyana'sının entelektüel zenginliği içinde yetişen Hayek, 1899'da Viyana'da doğmuştur. 93 yıllık yaşamında Hayek dönemin önemli gelişmelerine tanıklık etmiştir. 1917'de Bolşevik devrimi olduğu zaman 18, Hitler iktidara geldiğinde 31, Roosevelt New Deal'ı yürürlüğe koyduğunda 33, Keynes Genel Teori'yi yazdığında 37 yaşındadır. Ayrıca Hayek 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkıldığını ve 1991'de Rusya'da komünizmin çöktüğünü görmeye yetecek kadar da yaşamıştır (Gamble, 1996: 5).

Doktor (biolog) bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Hayek üzerinde babasının etkisi oldukça büyüktür. Annesi ise toprak zengini tutucu bir aileden gelmektedir. Babası biyologluğa ek olarak üniversitede yarım zamanlı olarak botanik dersleri de vermektedir. Bu yarım zamanlı dersler babası açısından önemli olmakla birlikte asıl amacı üniversite öğretim üyeliğidir ve adeta bir hırs düzeyinde bunu istemektedir. Bunun gerisinde Viyana'da imparatorluk döneminden kalma bir gelenek yatmaktadır. Dönemin Viyana'sında üniversite eğitimi bireye ayrıcalıklı bir konum sağlamaktaydı. Üniversite öğrencileri askerlik hizmetinden muaf tutuluyorlardı. Bunun yanı sıra eğitimleri sonrasında devlette görev alıyorlardı. Benzer şekilde üniversite öğretim üyeliği de ayrıcalıklı bir konum sağlıyor ve özellikle iktisat ve hukuk alanındaki üniversite öğretim üyeleri devlette üst düzey bürokrat olarak çalışıyorlardı²⁷ (Johnston, 1983: 69-70).

Kendisinin gerçekleştiremediği bu hayalinin oğlu tarafından başarılması için elinden geleni yapar. Hayek adeta "hayatta üniversite profesörü olmaktan daha önemli bir şey olmadığı fikri ile yetişmiş"tir (Ebenstein, 2003: 8). Yaşamının devamındaki tercihini büyük ölçüde bu düşünce biçimlendirir. Başlangıçta babasının etkisiyle doğa bilimleriyle ilgilenmek istese de zihninde sosyal bilimlere yönelik bir eğilimi de vardır. Kendisini "zeki ama tembel" (Hayek, 1988: 43) olarak niteleyen Hayek evde özellikle babasının etkisiyle biyolojiye ilgi duyduğunu söyler. Ancak nihai tercihini sosyal bilimler yönünde yapmıştır ve bunun gerisinde 1. Dünya Savaşının yarattığı toplumsal yıkım yer alır görülmektedir (Butler, 1996: 3).

²⁷ Bu gelenek Mises, Schumpeter, Wieser gibilerinde somutta da görülür.

Sosyal bilimler içinde Psikoloji ve İktisat arasında gidip gelen düşüncesi sonucunda, içinde iktisadın da olduğu Hukuk Fakültesinde karar kılar²⁸. Bu tercihinde gelecek kariyeri yanı sıra elde edeceği gelir de etkili olmuştur. Ayrıca iktisat alanında çalışmak istemesinin gerisinde dedesinin de rolü olabilir çünkü iktisat hiç de uzak olmadığı bir konudur. Dedesi Jurachek önemli bir iktisatçıdır²⁹ ve Avusturya iktisat Okulunun üç önemli kurucusundan biri olan Böhm-Bawerk'in yakın arkadaşdır³⁰ (Ebenstein, 2003: 8).

Hayek'in farklı ilgi alanları onun ileride yapacağı çalışmalarında da görülür. Her ne kadar iktisat alanında Nobel ödülü kazanmış olsa da yaşamı boyunca epistemoloji, etik, hukuk, felsefe, siyaset bilimi ve psikoloji gibi alanlarda da çalışmalar yapmıştır. Onun bu çalışmalarını nitelemek için ilk olarak Mises tarafından kullanılan praxeology yani insan eylemlerinin bütünsel (unified) teorisi tanımı uygun görünmektedir (Steele, 1996: 5). Ayrıca çalışma alanlarında da görüleceği gibi Hayek, tüm yaşamı boyunca siyasal faaliyetten uzak durarak kendini sadece teorik alanla sınırlamıştır.

Hayek'in teorik çalışmaların hemen hemen tamamında görülen ortak özelliklerden biri insan toplumlarının, kurumlarının rasyonel zihinsel tasarımların uygulamaları tarafından değil doğal ve kendiliğinden (spontaneous) bir evrim tarafından şekillendirildiği fikridir (Steele, 1996: 5). Hayek'te var olan kurucu rasyonalite³¹ karşısında evrimci rasyonalite fikri esas olarak Menger'in *Methodenbush*'da³² ileri sürdüğü fikirlerle paralellik gösterse de ayrıca babasının biyolog olmasıyla da ilişkilendirilebilir.

²⁸ Psikoloji ile ilgilenmesinde Freud'un bu konudaki başarılarının etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Psikoloji belki de tarihinde gelişmeye en açık ve en gözde olduğu bir dönemi yaşamaktadır.

²⁹ Dedesi bir dönem Avusturya Ulusal Hükümetinde de görev almıştır.

³⁰ Bu arkadaşlık ilişkisinin Hayek'in tercihlerini ne ölçüde belirlediği konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün olmasa da önemli bir etki yarattığı düşünülebilir. Çünkü Mises'le olan ilişkisinde daha açık bir şekilde görülebileceği gibi Hayek yaşamı boyunca pragmatik bir kişilik sergilemiştir

³¹ Hayek kurucu rasyonalizm terimini Descartes ve Voltaire'in felsefesinden çıkarılan, insanların uygarlık kurumlarını yarattığı ve bunları yeniden kurabileceği şeklindeki yanlış inancı gösterebilmek için kullanır. Ona göre ilkel toplumun uzun tarihi bu topluma uygun güdü ve duyguları, dayanışma ve altruizmi (başkasını düşünme) insanın fizyolojik yapısına yerleştirmiştir. Bu güdüler ilkel topluma uygun olmakla birlikte kesinlikle uygar topluma uygun değildir ve uygar topluma uygun olan bireyciliktir ki onun betimleyenleri özgürlük ve sorumluluktur. Büyük topluma giden yoldaki tarihsel sıçrama ticaret, buna uygun ahlak ve ekonomik gelenek yoluyla gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle bu gelişme planlanmış bir gelişme değildir, kendiliğinden oluşmuş bir düzendir (Atılğan, 2000: 19).

³² Bu kitabında Menger kurumların kendiliğinden oluştuğundan bahseder ve Hayek bu kitabın kendisi üzerinde çok önemli bir etki bıraktığını söyler.

Hayek'in üniversiteye başladığı yıllar (1918) Avusturya'sı önemli siyasal çalkantılara sahne olmaktaydı. Savaşın yıkıntısı³³, yoksulluğu tüm çıplaklığıyla hissedilirken "politik durum da belirsiz"di (Hayek, 1992b: 20). I. Dünya Savaşı öncesinin "kutlanmış ve kutsanmış" (Ebenstein, 2003: 8) Viyana'sından adeta eser yoktu.

Ancak buna karşın Viyana dönemin önemli entelektüel zekâların yaşadığı bir şehir olmaya devam etmekteydi. 19. yy başında müzik alanında yaşadığı altın çağın bir benzerini I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki on yılda yaşamaktaydı (Ebenstein, 2003: 9). Söz konusu dönemde Viyana ileride Batı dünyasının tartışma gündemine girecek konuların yoğun bir şekilde tartışıldığı ilk mekân olma özelliği de taşımaktaydı. Marksizm bunlardan birisiydi ve bu yıllar Marksizmin akademik saygınlığının arttığı dönemdi. Bunda, çok uzaklarında olmayan Budapeşte'de komünist bir hükümet kurulması kadar, bazı Marksist liderlerin sürgün olarak Viyana'ya gelmesinin de etkisi vardı. Macar sürgünler arasında Jaszi ve Polanyi gibi isimler yer almaktaydı. Siyasal olarak ise bu dönem Viyana'da cumhuriyetin ilan edildiği ve yavaş yavaş eyaletler sorunlarının başladığı yıllardı.

1920'ler ve 1930'lar Viyana'sının tipik özelliklerinden bir diğeri de entelektüel faaliyetin büyük ölçüde Yahudi kökenli insanlar tarafından yürütülüyor olmasıydı³⁴. Hayek'in kendisi Yahudi olmamakla birlikte başta Mises olmak üzere dönemin Yahudi entelektüelleriyle birlikteydi (Hayek, 1988: 57). Büyük ölçüde bu duygusal yakınlıktan kaynaklı olarak Hayek pek çok Hristiyan çağdaşında var olan anti-semitizm görüşlerini paylaşmıyordu" (Ebenstein, 2003: 8).

Aslında Yahudilerin Viyana entelektüel yaşamındaki belirleyiciliğinin kökenleri 19. yy sonuna dayanmaktaydı. 1920'ler ve 1930'lar boyunca entelektüel yaşam büyük ölçüde imparatorluk döneminde büyüyen serpilmiş kişiler elindeydi (Johnston, 1983: 75). Viyana tarihinde öncülüğünü çoğunlukla Yahudi olan entelektüellerin yaptığı "liberalizme karşı kültürel başkaldırıları" (Mason, 1997) üç alt dönemde incelemek mümkündür. 1870'lerdeki Pernerstorfer Çevresi'nde³⁵

³³ 1920'lerin başında Viyana'da savaşın yarattığı yıkıntı öyle bir düzeye ulaşıyor ki kadınlar sokaklardaki ağaçları keserek yakacak olarak kullanıyorlar. Ayrıca 1921-22 kışında Viyana Üniversitesi, çatısı 1914'ten beri tamir edilemediği için kapalı kalıyor (Johnston, 1983: 73).

³⁴ Bunun gerisinde 1890'lı yılların sonlarından itibaren çoğu Yahudi olan liberal burjuvaların siyasal güçlerini yitirmeleri ve giderek aktif siyasal yaşamı sanatsal yaşamla ikame etmeleri yer alır görülmektedir. Mason'un deyişiyle "yerel yönetimlere katılım veya siyasal faaliyetler (civic action) artan derece boş/beyhude oldukça sanat din haline gel[mekte] ve mananın kaynağı ve ruhun gıdası [olmaktadır]" (Mason, 1997: 51).

³⁵ Aralarında Mahler, Adler ve Friedjung gibi bir grup radikal öğrencinin bulunduğu bu çevrenin amacı hakim liberal kültürel bakışa alternatif bir bakış oluşturmaktır. Özellikle Nietzsche'nin Trajedinin Doğuşu'ndan etkilenirler. Bu eser mevcut kültürü oldukça rasyonalistik ve parçalı (fragmented) bulur. Nietzsche duyguların, hislerin ve dinin kültürde Dionysian bileşimlerini yeniden gündeme getirir. Bu ise

ifadesini bulan kültürel başkaldırı 1890'larda kendini Genç Viyanalılar³⁶ olarak gösterir. Bu çevrelerin ortak özelliği rasyonel insana dayanan geleneksel liberal kültür karşısında bireyi toplumsal çevresinden yalıtılmış bir şekilde ele almalarıdır. 1900'lerin başında ise Viyana aralarında müzik, edebiyat, sanat ve mimari, psikoloji, felsefe ve iktisadın olduğu altı farklı alanda sanatsal ve entelektüel yeniliklere ev sahipliği yapmaktaydı³⁷ (Mason, 1997: 46). İktisat açısından bakıldığında söz konusu yenilik Avusturya İktisat Okulu'nca temsil edilmekteydi.

Hayek'in düşünsel gelişiminde önemli bir yeri olan ve onun "liberal felsefesinde ideal düzeyine ulaşan" (Steel, 1996: 11) Avusturya okulunun görüşleri temel olarak dönemin Kızıl Viyana'sında hâkim olan sosyalist rüzgârlara karşı kapitalizmi hem pratik hem de düşünce temelinde ayakta tutma uğraşı olarak değerlendirilebilir. Temelleri Menger'le (1840-1921)³⁸ atılan bu yaklaşımın kökeninde 1870 ve 1880'lerdeki Marjinal devrim yer alır ve getirdiği en önemli yenilik; emek değer teorisinin yerine öznel değer teorisini koymasındır³⁹ (Steele, 1996: 9- 10). Klasik ekonomi politikten yöntemsel bir kopuşu da ifade eden bu geçişle birlikte değerın kaynağı nesnelerin içerdikleri emek miktarlarında, yani nesnelerin özelliklerinde değil, onları kullanan bireylerin değerlendirmelerinde aranmaya başlanmıştır (Buğra, 1999: 170). Bu yeni teorisinin sonucu, ekonominin ilgi alanının ekonomik sistemle ilişkili çok disiplinli (multi-disiplinary) bir çalışma alanından veya Smith'in tabiriyle ulusların zenginliklerinin doğası ve nedenlerinden, insan davranışlarının belirli yönleriyle ilgilenen daha özelleşmiş bir disipline kaymasıdır (Gamble, 1996: 51). Hayek'te de yansımaları olan bu kayış, yöntemsel

Wagner'in müzik dramalarındaki yaklaşıma yakındır ve Çevre üstadın 1883'teki ölümünden sonra Wagnerci idealleri destekler. Çevre üyeleri daha sonra çeşitli yollarda ilerler. Örneğin Adler Sosyal Demokratik Parti'nin kuruluşunda yer alır (Mason, 1997: 47).

³⁶ Asıl olarak bir edebiyat çevresi olan Genç Viyanalılar arasında Bahr, Schnitzler ve von Hofmannstahl sayılabilir. Onların ayırt edici özelliği estetik yaklaşımlarıdır. Siyaset ve eylemden kaçınıp içsel hislerine önem verirler. Tıpkı Fransız empresyonist ressamı gibi bilmemiz emin olmamız gereken tek şeyin dışsal gerçeklik değil, düşünce ve hissiyat olduğunu savunurlar. Aktif siyasal yaşamdan uzak durmalarına karşın Viyana kafelerinde sık sık bir araya gelip fikir alışverişinde bulunurlar (Mason, 1997: 48).

³⁷ Temelde Genç Viyanalıların empresyonizm ve estetikçiliğine bir tepki olarak ortaya çıkan yeni harekette üç isim öne çıkıyor, Krauss, Loos ve Schonberg. Dilin yanlış kullanımı üzerinde duran Kraus Habsburg imparatorluğunun siyasal çözülüşünün/yoğlaşmasının (corruption) dilin kullanımındaki çözülmede yankısını bulduğunu ileri sürer. Mimar olan Loos ise Imperial Palace karşısına yaptığı bir binada üst alınlığı olmayan pencereler kullanarak adeta başkaldırısını dile getirir (Mason, 1997: 49).

³⁸ Menger dönemin önemli figürlerinden biridir ve başta Hayek olmak üzere dönemin iktisatçıları üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Gerçekten de o yıllarda Viyana Üniversitesi'nde yetişip de Menger'den etkilenmeyen bir öğrenci bulmak pek mümkün değildir. Menger'le ilgili olarak Hayek, "[onu] gördükten sonra uzun bir adam demiştim. Oysa kısaymış. Benim için önemli büyük bir figür olduğu için uzun görmüşüm..." (1988: 54) der.

³⁹ Klasik ekonomi politik fiyatlardan bağımsız bir şekilde, değerın objektif bir ölçüsünü bulmaya çalışırken; yeni ekonomi, değerın bir alternatif teorisini geliştirerek her bir birey tarafından yapılan, faydanın öznel değerlendirmesini, değerın ölçüsü olarak kullanır. Bu tercihler piyasa değişimleri yoluyla toplulaştırılır ve fiyatın altında yatanın piyasada biçimlenen şey olduğu ileri sürülür (Steele, 1996: 9- 10).

bireycilik olarak, Avusturya İktisat Okulunun olaylara yaklaşımındaki yapı taşı konumundadır⁴⁰.

Avusturya İktisat Okulunun Menger sonrasındaki gelişiminde ise “iki farklı geleneğin” (Ebenstein, 2003: 26) varlığından bahsedilebilir. Friedrich von Wieser (1851-1926) tarafından geliştirilen görüşler daha müdahaleden yana ve korporatist eğilimler sergilemesi yanı sıra Fabiancı sosyalizme yakındır. Hayek’in etkilendiği ve düşüncesinin oluşumunda önemli bir yeri olan Mises ise Eugene Böhm-Bawerk (1851-1914) geleneğinden gelir.

Hayek üzerinde önemli etkileri olan Mises’in gelişiminde Menger önemlidir. Menger’i okuduktan sonra iktisatçı olmaya karar veren Mises, dönemin önemli iktisatçılarından ve aynı zamanda Menger’in öğrencilerinden olan Böhm Bawerk’in seminerlerine katılır. Aralarında Schumpeter, Hilferding, Otto Bauer, Bukharin’in de bulunduğu bu seminerlerin önemli tartışma konularından biri hiç kuşkusuz Marksizmdir. Sosyalist Hesaplama tartışmaları olarak da değerlendirilebilen bu tartışmalarda Mises’in temel görüşü ekonomik hesaplamanın ancak piyasa sistemi ile mümkün olabileceği yönündedir. Sosyalizmde piyasa olmadığından piyasa fiyatları da yoktur. “Merkezi planlılar işe kendilerini ne kadar adarlarsa ve ne kadar gayretli olurlarsa olsunlar belli bir birim kaynağın birbiriyle rakip kullanımlarında hangisine öncelik tanınması gerektiğini hesap edemezler” (Kirzner, 2001: 44). Mises’de var olan piyasa fiyatlarının bilgi taşıma özelliği Hayek’te de devam eder ve bir anlamda ikisi de “aynı çekirdekten beslenir”⁴¹ (Kirzner, 2001: 45).

Bunun yanı sıra 20. yy başlarında kıtada etkisini hissettiren Alman Tarihçi Okulu da önemli tartışma konularından biridir⁴². Mises “Alman Tarihçi Okulundan Nazizme giden düz bir çizgi” (Kirzner, 2001: 5) olduğunu ileri sürer ve onlarla tartışmasının gerisinde bu yatar görünmektedir. Onun Alman Tarihçi Okul eleştirisini “[görüşleri] siyasi olarak zararlı yöntem olarak şüpheli ve temelden hatalı” şeklinde özetlemek mümkündür. Mises’in Alman Tarihçi Okul eleştirisi Hayek’in yöntemsel bireyciliğinin ipuçlarını vermektedir.

⁴⁰ Avusturya Okulu geleneğini devamlı yöntemsel bireyciliği benimseyen Hayek bütün sosyo-ekonomik verilere özne olarak yaklaşır. Yöntemsel bireyciliğin iki temel varsayımı da Hayek’in düşünce sisteminde yerini alır. Bunlardan birincisi, bütün faaliyetlerin bireyler tarafından yürütüldüğü ve bundan dolayı sosyal gerçekliğin analizine bireyden başlamanın gerekliliği iken; ikincisi hükümet, firma, sendika, ulus gibi kolektivitelerin birer soyutlama olma ötesinde anlamı olmayıp bireysel üyelerin faaliyetleri ötesinde gerçekliklerinin olmadığıdır (Gamble, 1996: 53). Hayek’te var olan bu görüş açıkça Alman Tarihçi Okulunun soyut çıkarımları değersiz gören yaklaşımı karşısındadır.

⁴¹ Hayek’in genel denge teorisyenlerine yönelik eleştirileri de bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Hayek neoklasik genel denge analizlerini, sosyalist hesaplamayı mümkün kılma olasılığı yaratması nedeniyle eleştirmektedir.

⁴² 1900’ler Ricardo iktisadının ortadan kalktığı yıllardır. Kıtanın en güçlü iktisadi düşünce okulu Alman Tarihçi Okulu iken İngiltere’de ise Marshall hakimdir (Kirzner, 2001:35).

Mises'in kendisi üzerindeki etkisini çeşitli biçimlerde dile getiren Hayek "Mises'den öğrendiğim kadar çok şeyi başka bir kimseden öğrenmemişimdir..." (1988: 68) diyerek ona ne kadar borçlu olduğunu belirtir. Bu öğrenme sürecinde kuşkusuz en önemli nokta Mises'in Private Seminerleridir. Tam olarak ne zaman başladığına dair bir görüş olmamakla birlikte Hayek 1924'te ABD'den Viyana'ya döndüğünde seminerlerin devam ettiğinden bahseder ve bu tarihten sonra katılımcıları arasında yer alır⁴³. Seminerler iki haftada bir Mises'in ticaret odasındaki bürosunda başlayıp geç saatlerde Viyana kafelerinde sonlanan toplantılar şeklindedir⁴⁴. Toplantıların katılımcıları Viyana'nın en parlak ve genç entelektüelleridir. Hayek dışında seminerlerin önemli katılımcıları arasında Machlup, Morgenstern, Haberler, Schulz, Voegelin, Kaufmann sayılabilir. Bunun yanı sıra Rosestein-Rodan ve Tintner dışında Lionel Robbins, Nurkse de davetli katılımcılar arasında yer alır⁴⁵ (Craver, 1986: 15).

Mises'in özel seminerler düzenlemesi onun üniversitede kendine bir yer bulamamasıyla ilgili görünmektedir. Kendisi her ne kadar üniversitelerin kendisine "kapalı olmasını" Yahudi olmasına bağlasa da bu konuda Hayek asıl etkinin onun sosyalizm karşıtlığıyla ilgili olduğunu ileri sürer. Bir Yahudinin üniversitede kürsü sahibi olabilmesi için kendi cemaatinden destek görmesi gerekir. Üniversitedeki Yahudilerin sosyalist olmasıyla bir arada değerlendirildiğinde Mises'in üniversitede kürsü bulamamasının nedeni anlaşılmaktadır. Bu konuda Hayek "sosyalizme karşıtlığı...konumunu korumak için uzlaşmazlığı ve inatçılığı Viyanada düzenli bir üniversite işi alamamasının en önemli nedenidir..." (Hayek, 1992: 127) der.

Mises seminerleri dönemin genç entelektüellerinin katıldığı bilgilendirme toplantıları olmanın ötesinde dönemin hakim ruhunun tersine temel libertarian ilkelerin oluşturulmasında da önemli rol oynamıştır. Savaş sonrası Viyana'sının yıkıntıları içinde yeşeren sosyalist fikirleri benimseyen "kalben yarı sosyalist"

⁴³ Hayek (1992:25) "...seminerlerin ne başında ne de sonunda..." olmadığını belirterek "yılları tam olarak söyleyeme"yeceğini ifade eder ama seminerlerin 1922-1934 yılları arasında devam ettiğini bildirir.

⁴⁴ Dönemin entelektüel gelişiminde Viyana kafelerinin önemli bir yeri vardır. Paris, Londra ve Berlin kafelerinin tersine Viyana'da entelektüeller kafeler aracılığıyla farklı disiplinlerden insanlarla etkileşim içinde olmuşlar ve birbirlerinden bir şeyler öğrenmişlerdir (Mason, 1997: 50). Viyana entelektüel gelişiminin çok disiplinli olmasının gerisinde bu neden yatar görünmektedir. Bunun yanı sıra savaş sonrası yıkıntısından kaynaklı gerginliklerin arttığı bir ortamda Viyana polisi şefinin "eğer yarın Viyana kafelerini kapatırsak ertesi gün devrim olur" (Johnston, 1983: 74) sözü de kafelerin Viyana yaşantısındaki önemini gösterir niteliktedir.

⁴⁵ Mises seminerlerinin özelliklerinden bir diğeri de katılımcılar arasında hiçbir kadının yer almamasıdır.

gençleri bu fikirlerden uzaklaştıran Mises seminerleri olmuştur⁴⁶. Gençlerde var olan bu sosyalist eğilimlerle ilgili olarak Hayek;

“Sosyalizm 1922’de ilk ortaya çıktığında etkisi çok derindi. Derece derece ama temel olarak I. Dünya Savaşı’ndan sonra üniversitelerine dönen genç idealistlerin görüşlerini temelden değiştirdi. Ben de bunlardan biriydim. İçinde büyüdüğümüz uygarlığın yıkıldığını hissediyorduk. Daha iyi bir dünya inşa etmeyi kararlaştırmıştık. İktisat çalışarak yeni bir toplum inşa edebileceğimizi düşünüyorduk. Sosyalizm daha rasyonel, daha adil bir dünya vaat ediyordu. Sonra bu kitap geldi [Mises’in sosyalizm kitabı] ve umutlarımız parçalandı. Kitap gelişmeleri yanlış yerde aradığımızı gösteriyordu...[Sosyalizm kitabı] bizim jenerasyonumuzu şok etmişti...Sosyalizmle bir neslin bakış açısına saldırmış ve neslin bakış açısını değiştirmiştir” (1992c: 136-139) der.

Bu sosyalizm karşıtlığı Hayek’in tüm düşünce sistemini belirlemiş ve daha sonraki çalışmalarında adeta kendini bu amaca vakfetmiştir. Viyana ardından gittiği Amerika’da da asıl ününü bu alanda sağlamıştır.

Sonuç ve Genel Değerlendirme:

Formel iktisat eğitimi alan/alınmış öğrenciler açısından Hayek ve Polanyi özellikle piyasaya ilişkin görüşleri çerçevesinde tanınır. Hayek’in piyasanın kendiliğinden düzen olduğu görüşü karşısında Polanyi’nin piyasaların müdahalelerle kurulduğuna yönelik görüşü yer alır. Görüşleri arasındaki bu karşıtlığa rağmen Hayek ve Polanyi gerçekte 20. yy sonu Avusturya Macaristan’ının bir ürünüdür ve bu açıdan bakıldığında aralarında bir ortaklıktan bahsedilebilir. Çalışma boyunca yanıtlanmaya çalışılan soru da bununla ilgilidir; “1920’li yıllar Viyana’ında kesişen yaşamlarına rağmen onların görüşlerindeki bu farklılığı ne açıklar?”.

Yetiştikleri çevre bu farklılığın gerisindeki ilk neden olarak karşımıza çıkar. Aynı imparatorluk sınırları içinde olmakla birlikte Viyana ve Budapeşte’nin tarihsel gelişimleri birbirinden farklıdır. 1867 uzlaşısı ile kurulan Avusturya Macaristan imparatorluğunun bu iki kesimi arasındaki gerilimin kökenleri kuruluşu kadar götürülebilir. Macaristan’ı kendileri üzerinde bir yük olarak gören Avusturya yaklaşımı imparatorluğun yıkılışına kadar devam etmiştir. Bunun gerisinde ise

⁴⁶ Mises’in bu konudaki “başarısı” sadece öğrencilerini sosyalist fikirlerden uzaklaştırmakla kalmamış aynı zamanda Marxist Otto Bauer’i 1918-19’da Viyanada Bolşevik devrim yapmamaya ikna etmiştir. Bunu anılarında “gururla” anlatır (Aktaran: Kirzner, 2001: 8).

Macaristan'ın geri kalmış bir tarım ülkesini temsil etmesine karşın Avusturya'nın gelişen bir sanayi ülkesi olması yer alır. Bu temsil başkentler açısından bakıldığında ise "tutucu" Budapeşte karşısında "ilerici" Viyana karşıtlığı şeklini alır.

Bireyler (Hayek ve Polanyi) söz konusu olduğunda ise bu karşıtlık adeta tersine dönmüştür. Bunun gerisinde ailelerinin dünyaya bakışlarındaki farklılık yer alır. Yaklaşık aynı sınıfsal konuma sahip olmakla birlikte Hayek ve Polanyi'nin ailelerinin yaklaşımları farklıdır. Bu farklılık eğitime bakışlarında açıkça görülür. Hayek ailesi için eğitim maddi servetlerini artırma aracıdır. Buna karşın Polanyi ailesi tersine entelektüel sermayelerini artırmak için maddi servetlerini bir araç olarak kullanırlar. Polanyi ailesinin bu yaklaşımı onların Yahudi kökenden gelmesi ile ilişkili görünmektedir. Çünkü dönemin Yahudi ailelerinin çoğu eğitim sayesinde elde edecekleri yüksek kültürü toplumsal pozisyonlarını iyileştirme aracı olarak görürler. Hayek ailesindeki yaklaşımın gerisinde ise imparatorluk yıllarından kalan bir gelenek olarak eğitilmiş, özellikle üniversite eğitilmiş olanların Viyana bürokrasisinin üst kademelerinde rahatlıkla görev almaları yer alır.

Hayek'te adeta bireysel kurtuluş aracı olarak görülen eğitim, Polanyi'nin yaşamının devamındaki temel amaçlarından biridir. Polanyi için eğitim toplumun kurtuluşunun bir aracıdır. Bu görüşün temelleri üniversite yıllarında kurucusu olduğu Galileo Circle döneminde atılmıştır. O yıllardan itibaren Polanyi toplumun müdahaleler yoluyla kurulacağı fikrini taşır. Müdahalenin biçimi farklı olmakla birlikte bu görüş aynı zamanda onun salt teoriden ziyade geniş anlamıyla siyasetle ilgilenmesinde de kendini gösterir. Bunun karşısında evrimci rasyonaliteye inanan Hayek ise toplumsal kurulumlara karşı olan fikrinin bir yansıması olarak salt teorik yaşamla sınırlı kalmış ve tüm yaşamı boyunca siyasetten uzak durmuştur.

Polanyi'nin aktif siyasete olan ilgisinin gerisindeki bir diğer faktör de hiç kuşkusuz Ilona'dır. Aslında bütün olarak Polanyi'nin düşüncesinin oluşumunda kadın faktörü önemlidir. Hayek'te silik bir kişilik olarak karşımıza çıkan anne faktörü Polanyi'de oldukça baskındır ve ilk formasyonunu büyük ölçüde annesinin arkadaşlarından sağlamıştır. Daha sonra tanışıp evleneceği Ilona ise onu sosyalist fikirlere yaklaştıran kişi olmuştur. Polanyi düşüncesi açısından annesinin bohemliğinden uzaklaşıp Ilona'ya yaklaştıkça sosyalist fikirlere daha yaklaştığını söylemek mümkündür.

Polanyi'nin sosyalistliğinde hiç kuşkusuz Kızıl Viyana'nın da önemli bir rolü vardır. İlginç bir şekilde aynı dönemi Viyana'da yaşayan Hayek bu gelişmelerden tam tersi yönde etkilenirken Polanyi Viyana yıllarında sosyalist fikirlere daha da yaklaşmıştır. Hayek'in aynı dönemde sosyalist fikirlerden hızla uzaklaşmasını sağlayan ise Mises olmuştur. Hayek üzerinde Mises etkisi çok baskın bir şekilde görülürken Polanyi açısından böyle belirli bir hoca öğrenci etkileniminden

bahsetmek zordur. Polanyi için söz konusu olan tek bir kanaldan ziyade daha geniş bir çerçeveden beslenmektir.

Hayek ve Polanyi'nin düşüncelerinin oluşumundaki farklılıkları bu sayılanlarla sınırlı saymak kuşkusuz eksiktir. Sayılanlar onların düşüncelerinin oluşumundaki tek belirleyiciler olmadığı gibi düşünceleri sadece piyasa ile de sınırlı değildir. Bu çalışma Hayek ve Polanyi'yi daha bütünlüklü bir çerçevede ele alacak çalışmalara bir giriş olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Atılğan, S. (2000). Piyasa İle Devlet Arasındaki Gerilimin Teorisi: F. A. von Hayek, *İktisat Dergisi*, Temmuz 2000, s.16-24.
- Berenger, J. (1994) *A History of the Habsburg Empire 1700-1918*, Trans. C.A. Simpson, Longman, London, Newyork, 1994.
- Buğra, A. (1999). *İktisatçılar ve İnsanlar: Bir Yöntem Çalışması*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Butler, E. (1996). *Hayek*, Çev.Y. Z. Çelikkaya, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 1996
- Congdon, L. (1976). Karl Polanyi in Hungary 1900-19, *Journal of Contemporary History*, 11 (1), 1976, pp.167-183.
- Craver, E. (1986). The Emigration of Austrian Economists, *History of Political Economy*, 18:1, pp. 1-32.
- Deak, I.(1971). The Decline and Fall of Habsburg Hungary, 1914-1948, in *Hungary in Revolution, 1918-19*, Ivan Völgyes (eds.), University of Nebraska Pres, Lincoln, 1971, pp. 10-30.
- Duczynska-Polanyi, I. (2006). I First Met Karl Polanyi 1920... , in *Karl Polanyi in Vienna*, K.McRobbie, K.Polanyi-Levitt (eds.), Black Rose Boks, Montreal, New York, London, 2006, pp.302-315.
- Ebenstein, A. (2003). *Friedrich Hayek A Biography*, University of Chicago Press, 2003.
- Eörsi, I. (eds.) (1983). *Goerg Lukacs Record of A Life*, Transleted by R. Livingstone, London Verso, 1983.
- Gabor, E. (2006). The Early Formation of Karl Polanyi's Ideas, in *Karl Polanyi in Vienna*, K.McRobbie, K.Polanyi-Levitt (eds.), Black Rose Boks, Montreal, New York, London, 2006, pp.295-301.

- Gamble, A. (1996). *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, Cambridge, 1996.
- Gluck, M. (1991). *Georg Lukacs and His Generation 1900-1918*, Harvard University Press, Cambridge, London 1991.
- Gyurgyak, J. (2006). Karl Polanyi and Oscar Jaszi at the Beczi Magyar Ujsag, in *Karl Polanyi in Vienna*, K.McRobbie, K.Polanyi-Levitt (eds.), Black Rose Boks, Montreal, New York, London, 2006, pp.319-324.
- Hayek, F. A. (1988). *Hayek On Hayek an Autobiographical Dialogue*, S. Kresge, L. Wenar (eds.), London, Routledge, 1988.
- Hayek, F. A. (1992a). Historians and the Future of Europe, in, *The Fortunes of Liberalism, Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom Vol IV*, Peter Klein (eds.), Routledge, London, 1992, pp. 201-215.
- Hayek, F. A. (1992b). The Economics of the 1920s as Seen from Vienna, *The Fortunes of Liberalism Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom* P. G. Klein (eds.), University of Chicago Press, Chicago, 1992, pp.19-37.
- Hayek, F.A. (1992c). Ludwig Von Mises in *The Fortunes of Liberalism Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom* (ed. Peter G. Klein), Chicago: University of Chicago Press, 1992:126-159.
- Held, J. (1971). Heritage of the Past: Hungary Before World War I, in *Hungary in Revolution, 1918-19*, Ivan Völgyes (eds.), University of Nebraska Pres, Lincoln, 1971, pp. 1-9.
- Johnston, W.M. (1983). *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History 1848-1938*, University of California Pres, Berkeley, Los Angeles, London: 1983.
- Kadarkay, A. (1991). *Georg Lukacs: Life, Thought and Politics*, Basil Blackwell, Oxford, Second Edition, 1991.
- Kirzner, I. (2001). *Ludwig Von Mises*, Willmington, Isi Books, 2001
- Litvan, G. (1990). Karl Polanyi in Hungarian Politics (1914-64), in *Life and Work of Karl Polanyi*, K. Polanyi-Levitt (eds.), Black Rose Boks Montreal, New York, 1990, pp. 30-37.
- Mason, J.W. (1997). *The Dissolution of the Austro-Hungarian Empire 1867-1918*, Longman, London and New York, Secon Edition, 1997.
- Mendell, M. (1994). Karl Polanyi and Socialist Education, in *Humanity, Society and Commitment on Karl Polanyi*, K. McRobbie (eds), Black Rose Boks, Montreal, New York, London, 1994, pp.25-42.

- Polanyi, K. (1957). *The Great Transformation the Political and Economic Origins of Our Time*, (1944) Boston: Beacon Press, 1957.
- Polanyi-Levitt, K. (1990). Introduction, in *The Life and Work of Karl Polanyi*, K. Polanyi-Levitt (eds), Black Rose Boks, Montreal, New York, 1990, pp.1-19.
- Polanyi-Levitt, K. (1994). Karl Polanyi as Socialist, in *Humanity, Society and Commitment on Karl Polanyi*, K. McRobbie (eds), Black Rose Boks, Montreal, New York, London, 1994, pp.115-134.
- Sked, A. (1989). *The Decline and Fall of the Haabsburg Empire, 1815-1918*, Longman, London, 1989.
- Steele, G.R. (1996). *The Economics of Friedrich Hayek*, Macmillian, London, St.Martin Press, USA, 1996.
- Vermes, G. (1971). The October Revolution in Hungary: From Karolyi to Kun, in *Hungary in Revolution, 1918-19*, Ivan Völgyes (eds.), University of Nebraska Pres, Lincoln, 1971, pp. 31-60.
- Vezer, E. (1990). The Polanyi Family, in *Life and Work of Karl Polanyi*, K. Polanyi-Levitt (eds.), Black Rose Boks Montreal, New York, 1990, pp. 18-25.